

Smaastykker.

I.

Lidt om St. Anna rotunda.

Af H. D. Lind.

Som bekendt havde Kristian den fjerde i sin senere Regeringstid paabegyndt Opførelsen af en Kirke i den nordlige Del af København, den saakaldte St. Anna rotunda, der kom til at ligge „ved Østerport“, omtrent der, hvor Sølvgadens Kaserne nu er. Denne „runde“ eller „trinde“ Kirkes Opførelse var ogsaa kommet godt i Gang; der var endog udnævnt en Sognepræst ved Kirken; der var paatænkt at give ham en Kapellan til Medhjælp, ligesom ogsaa Tømmer til disse to Præsters og til Degnens Vaaninger skaffedes til Veje. Tillige vare det nye Sogns Grænser blevne afstukne; hele det store St. Annæ Kvarter, hvoraf Baadsmandsboderne (Nyboder) udgjorde den overvejende Del, lagdes til Kirken, som af den Grund ogsaa under Tiden kaldes „Baadsmandskirken“¹⁾. Om selve Kirkebygningens Konstruktion og Udseende har man kun sparsomme Efterretninger. Ret beset kendes af samtidige Beskrivelser vel alene Jens Lavritsen Vols fra 1654, som i

¹⁾ Bricka og Fridericia, Kristian IV's egh. Breve V. 366. Det meste af Sognet, med Undtagelse af Nyboder, blev senere, efter lange Forhandlinger, lagt til Trinitatis Kirke (Pontoppidan, Origines Hafn. 285). Men Navnet „Runde Kirke“ ikke med det samme er gaaet i Arv til Trinitatis fra St. Anna?

al sin Kortfattedhed lyder saaledes ¹⁾: „Udenfor Hs. Majestæts Have ser man den nye underlige Kirke, som staar i Bygning, hvis Skabelon er nedenfor trind som et Kompas med alle sine Streger, hvor der over hver Streg er muret og gjort en Hvælving paa Jorden, paa hvilken Hvælving alle Stolene nede udi samme Kirke sættes og gøres skal, og er udenpaa Kirken en Dør til hver Hvælving at gaa ind og ud af; samme Kirkes Skabelon er med 12 Gavle.“ — Da Kirkens Opførelse var sket under Korfits Ulfeldts Regimente som Statholder og Righofmester, har den Kommission, der skulde granske Ulfeldts hele Finansstyrelse (se foran Side 367 ff.), ogsaa fremdraget hans Forhold til St. Annas Bygning og har helliget Undersøgelsen deraf et særligt Afsnit i den befalede „Relation“. De fleste af de Dokumenter, som Kommissionen har gennemset i den Anledning, ere til Stede endnu, og fra disse saa vel som fra Relationen vil der kunne hentes adskillige Træk, som give nye Oplysninger om den interessante Kirkebygning.

Allerede Kommissionen har beklaget, at Byggekontrakten ikke forefindes, men Kontraktens vigtigste Punkt maa have været, at Jakob Madsen paa Kristianshavn, Jonas Heine-mark, Tolder i København, og Jørgen Andersen, Borger i Helsingør, paatage sig at lade Kirken „opmure og forfærdige“ efter Kgl. Maj.'s Befaling. Akkorden omfattede vistnok Leverancen af Sten og Kalk og dernæst Arbejdet med at føre Murstenene i Land paa egne Pramme, at stable Stenene paa Dæmningen ved St. Annæ Skanse, ligeledes at losse Kalken, at læsse Kalk og Sten paa Vogne og opage disse Materialier til Kirken. Herfor skulde der betales Entreprenørerne 1 Rdl. 30²/₃ Skilling for hver færdigmuret Kubikalen Mur. Men desuden skulde Kongen betale „Murmesterløn“ til Mester Rasmus Nielsen, der havde overtaget Murerarbejdet ²⁾. — Efter at der

¹⁾ Encomion regn. Dan. 375. Af nyere Beskrivelser: O. Nielsen, Københavns Hist. og Beskriv. IV, 118 f.

²⁾ Egenh. Breve IV, 394: „Med Murværket at fortinge kan det have en Anstand, indtil den ny (Over-) Bygmester (Leonhard Blasius) ankommer.“ 26. August 1640.

var bygget paa Kirken fra 1640 til Slutningen af 1643¹⁾, standsede Svenskekrigen imidlertid hele Virksomheden. I 1645 befalede saa Rigshofmesteren Overtømmermanden Hans Ahnemøller at opmaale Arbejdet, for at Entreprenørerne kunde faa deres Afregning. Denne Opmaaling, der har ikke ringe Interesse, forefindes endnu²⁾ og anføres nedenfor med nogle Forkortelser hist og her:

„Først Grunden om Kirkemuren, er rundtom udi sine
 12 Kanter i Længden 312 Alen og i Dyben 2 Alen og
 1½ Al. tyk, er 936 Al.
 Nok Kirkemuren paa samme Grund, rundt om, paa samme
 Længde, 5 Kvarter tyk, 25½ Al. højt. — De første 10 Al.
 højt neden op fra Grunden er 3,900 Al.
 Saa og ovenpaa samme Mur er opmuret 10 Al. højt og af
 samme Længde og Tykke 3,900 Al.
 Nok øverst paa Muren er opmuret 5½ Al. højt og for^{ne}
 Længde og Tykke 2,145 Al.
 Nok er opmuret 24 Piller, som staa uden om til Kirke-
 muren. — De 12 Piller, som staa for Kanterne, ere rundt
 om efter Maalet 5½ Al. og med Grund og alt 27½ Al.
 højt. Da er hver Pille udi sin Højde og Tykke 151 Al.
 1 Kvarter, er da for^{ne} Skakpiller³⁾ tilsammen . . 1,815 Al.
 De andre 12 firkantede Piller er rundt om efter Maalet 4½
 Al. og med Grund og alt 27½ Al. højt, er for hver Pille
 123 Al. 3 Kv. 1,485 Al.
 Skakmuren under Hvælvingerne ere 38 Al. lang,
 Murens Tykke 1 Al., Højden er med Grund og alt ud til
 Muren 4 Al. og indad til Sirkelet 1½ Al. Er en Hvæl-
 vingsmur 116 Al., beløber sig for for^{ne} 26 Mur 3,016 Al.
 Nok 22 Hvælvinger, hver Hvælving over for^{ne} Mur udi sin

¹⁾ 24. Juni 1640 var der endnu ikke begyndt paa Byggeriet (Egh. Breve IV. 360). Bygningsregnskabet begynder 27. Juli s. A. (og gaar til 26. Maj 1646).

²⁾ Afregninger K. 18, i Rigsarkivet.

³⁾ „Skak“ betyder: hældende (Molbech, Dansk Ordbog). Pillerne vare altsaa skraa Stræbepiller (Contreforcer). Jevnfor „Skakmur“ i det følgende.

Længde, Brede og Runde, er hver Hvælving efter Sirkelet 550 Al., tilsammen	12,100 Al.
Udi Hvælvingerne ere gjorte 22 Skiver ¹⁾ indad Kirken, hver Skive udi sin Brede og Højde 11 Al.	242 Al.
Nok for hver Ende udaf for ^{no} 20 Hvælvinger og ind til Sirkelet er udliget og udmuret, kan beregnes enhver for 30 Al.	600 Al.
Nok udi 3 Hvælvinger, som Gangene gaar ind udi Kirken, er hver 20 Al. lang, 6 Al. bred efter Sirkelet, er 120 Al. tilsammen	360 Al.
Muren imellem Hvælvingerne ere 39½ Al. lang, Højden op til Muren 3 Al. og nedentil 1 Al. Da kan hver Mur be- regnes for 158 Al., er for 26 Mur	4,108 Al.
Nok Muren under de øverste 23 Piller ²⁾ er 3 Al. dyb og 3 Al. tyk og 4 Al. lang, den første 1 Al. i Højden, den anden Al. højt — 5½ Alen i Længden, den tredje Al. højt — 6½ Al. i Længden. Er neder enhver Pille 48 Al. Mur	1,104 Al.
Saa og en Mur under de 12 mellemste Piller, 2 Al. dyb, 3 Al. tyk. Den første Al. oventil 4 Al. i Længden. Den anden Al. nedentil 3 Al. i Længden. Er neder enhver Pille 30 Al. Mur	360 Al.
Og Grunden under hver af de 12 inderste Piller beregnet Dyben og i sin Firkant 15 Al. Mur	180 Al.
Nok trende Mure næst ved Koret, den ene 6 Alen høj, den anden 4½ Al. høj og i deres Længde 25 Al. Til det mellemste Piller 2 Al. høj, 1 Al. tyk	202 Al.
Nok 4 Mure næst ved Koret, som Gangene gaar ind til	

¹⁾ Vistnok en Slags Plafond eller Medaillon, hvori Hvælvingens Ribber samledes; omtrent det samme, hvad der ellers kaldtes et „Spejl“.

²⁾ Der var ikke alene Stenpiller, som huggedes af Kampesten, hvilke Lensmændene skaffede til Veje (Stenhuggerne Gert og Johan Borchman have arbejdet paa dem), men ogsaa Metalpiller, støbte i Hammermøllen ved Helsingør. Egh. Breve IV. 433. V. 338. Afregn. H, 117, e. Rigsarkivet.

Alteret, 5 Al. høj bag til Muren, 2 Al. Mur høj indad, 16 Al. langt	240 Al.
Den Mur i Koret, som Alteret og den Pille, som „Kryse- fixit“ kommer at staa paa, er 4 Al. dyb, 5½ Al. lang og 3 Al. tyk	66 Al.
Nok er opmuret 24 Anfanger ¹⁾ i Muren, hver 12 Al. høj, ½ Al. tyk	144 Al.
Grunden under Taarnet, 13 Al. i hver Kant, er de 3 Kanter rundt om op til (Kirke-)Muren 39 Al. lang, 3 Al. dyb, 3½ Al. tyk	409½ Al.
Grunden under den fjerde Mur op til Kirken; 2 Al. tyk, 3 Al. dyb, 13 Al. lang	78 Al.
Grunden under de 4 Piller er under en Pillers Grund 36 Al. 3 Kvarter	147 Al.
Muren over Grunden op ad Taarnet er 26 Al. høj, 2½ Al. tyk, og uden om fra den ene Kirkemur til den anden Kirke- mur er 36 Al. langt	2,340 Al.
Muren over Grunden næst op til Kirken fra Taarnet, 26 Al. høj, 1½ Al. tyk og 12 Al. lang	468 Al.
Muren over Grunden af Pillere er hver 26 Al. høj og i de 3 Kanter 7 Al. rundt om, er en Pille 182 Al. Mur	728 Al.
Oven i Taarnet er gjort en Svejrbue ²⁾ , 4 Al. høj, 7 Al. lang, 1 Al. tyk	28 Al.
Grunden under Trapperne, 3 Al. dyb, 1 Al. tyk, og er hver Trappemur i Længde efter den halve Runde 7 Al.	21 Al.
Den ene Trappe, 11½ Al. høj over Grunden	80½ Al.
Den anden Trappe, er og Grunden 3 Al. dyb, 1 Al. tyk og efter den halve Rund 7 Al. lang	21 Al.
Og er samme Trappemur i Højden ovenpaa samme Grund 26 Al. høj, den halve Rund 7 Al. lang	182 Al.
Nok tvende Hvælvinger i Taarnet, er hver Hvælving udi sin	

¹⁾ Anfang = Anfänger = Kämpferstein er en Konsol, hvorpaa en Bueribbe hviler (Sanders, Wörterbuch der deutschen Sprache I. 861. Supplement 189). Her maa det forstaaes om en Pilaster eller Licén (en fra Muren kun lidet fremspringende Søjle).

²⁾ „Sveyrbue“, det tyske Schwibbogen, er en Art Hvælvingbue. Stieglitz. Encyclopädie der bürgerlichen Baukunst V, 82.

Vidde og Højde efter Sirkelen udi sin Firkant 144 Al.,
 tilsammen 288 Al.
 Til for^{ne} tvende Mure udmuret 8 Anfanger, hver beregnet til
 26 Al. 208 Al.
 Er lagt Gulv paa den nederste Hvælving, som kan beregnes
 for 55 Al., hvortil er forbrugt Mursten: 950, Kalk: 8 Tdr.
 Herforuden er Anno 1641 paa den sønder Side af Kirken
 tvende Stykker Mur nederbrudt, hver 11 Al. langt, 9 Al.
 højt, 5 Kvarter tykt, den Tid, Hs. kgl. Maj. blev bestemt
 at ville have Vinduer og Døre under Hvælvingerne, som kan
 beregnes for 247½ Al. Mur. Udaf for^{ne} Mur, som blev
 nederbrudt, er Halvparten udaf Stenene og Kalken gaaet til
 Spilde, som kan beregnes for 123½ Al.
 Summa Summarum, tilsammen 42,025½ Al.
 Hver Alen beregnet til 1 Rdl. 30²/₃ Sk. er 55,450 Rdl. 30 Sk.
 (Undertegnet:) Hans Ahnemøller. Dette forskrevne Arbejd og
 Murværk er befalet at opmaales, paa det Afregningen derefter
 kan gøres. (Undertegnet:) Korfits Ulfeldt.*

Endvidere kan anføres en Taksation af Mester Rasmus
 Nielsens Murerarbejde ved Kirken, underskrevet af „I. R. S.“
 (o: Isak Rasmussen) og Jakob Pedersen, Murermestre, og
 Hans Ahnemøller, samt attesteret af Korfits Ulfeldt. Arbejdet
 vurderes heri til 10,916 Rdl. ialt. Samme Rasmus Nielsen
 havde 1641 ladet „overtække“ de da opførte Mure med Mur-
 sten imod Vinteren, for Sne og Vandskyl; 1642 var der truffet
 en lignende Forholdsregel og tillige anbragt et „Skur“ over
 Taarnet, og 1643 var tillige alle Hvælvingerne i Kirken blevne
 forvarede paa samme Maade. Mester Daniel Baltersen, Tøm-
 mermand, indleverer en af Hans Ahnemøller ligeledes fore-
 tagen Vurdering af en „Stilling“ (o: Stillads) med „Fod-
 stykker, Murbuer, Stolper og Krydsbaand, overklædt ovenpaa
 med Fyrredeler, at Murmesteren skal sætte Buer op til Hvæl-
 vinger“ derpaa. I Arbejdsløn alene har Mester Daniel herpaa
 fortjent 599 Rdl. Paa denne store Stillads arbejdedes endnu
 i December 1643, men dermed gik hele Byggearbejdet i Staa.
 Kirken havde dog alt den Gang faaet sine 26 (eller 28) Døre;
 de forfærdigedes af Snedker Henrik Balke og blev beslaaede

af Smeden Adam Brandenburg „Klien“; han leverede store Hængsler til den store Kirkedør, til den dobbelte Kirkedør og til 24 Kirkedøre (under Hvælvingerne), som tillige fik dobbelte Laase; desuden forsynedes 2 Døre ved Trappen med dobbelte Laase „efter Kongens Hovednøgle“¹⁾. — Entreprenørernes hele Fordring lød paa 96,427 Rdl. ialt.

Kommissariernes Antegnelser til dette Bygningsregnskab bringe ikke meget nyt frem. Relationen er i Tvivl om, hvorvidt Entreprenørerne have Ret til at kræve „Murmesterløn“, men kan intet afgøre, da Kontrakten mangler. Om de 2 Stykker Mur, som blev nedbrudte, bemærkes, at man ikke kan vide, om „den Forandring var foraarsaget af Murermestrene eller deres Forseeelse med den Model²⁾, som Kirken skulde forfærdiges efter“. En Post paa 5,929 Rdl. til Stilladstømmer, Kalkebaljer o. s. v. vil Kommissionen ikke lade passere, derimod kan den ikke „referere noget vist“ om Udgiften til „den store Stilling, som den store Hvælving skulde slutes paa“, til Ankere, Hængsler, Laase og Vinduesjærn samt til Stenpillerne i Kirken.

I Antegnelserne til Hans Ahnemøllers Opmaaling fremføres følgende Anker: „1. I Grunden synes os ikke at være afdragen det, som Kgl. Maj. selv i Begyndelsen havde ladet bekoste; 2. ikke afdraget Dørene og Vinduerne i Hvælvingerne, saa vel som Dørene og Indgang til Kirken i de første 10 Alens Højde fra Fundamentet; 3. ikke heller afdraget Vinduerne i de andre 10 Alens Højde rundt omkring al Kirken og Kongens Stol; 4. saa vel som Vinduerne og Døre paa Taarnet; 5. ej heller noget kortet, saa vidt alle Alne af Kirkens „Circumferentz“ ikke kunne blive firkantede, formedelst den inderste Side af Muren efter Circulen falder i sin Circumferenti ikke saa vid som den yderste.“ — Paa Grund af disse Mangler ønskes en ny Opmaaling foretaget.

¹⁾ 21. Januar 1649 befales Holmens Mestersmed Hans Svitzer at taksere det Jærnværk, som Mester Kaspar Finke allerede har gjort til Anna rotunda (Sjæll. Registr. 22, 113).

²⁾ 24 Juni 1640 havde Kongen skrevet: „Den Kirke kan intet begyndes paa, før jeg ser Skabelonen.“ Egh. Breve IV, 360.

Naar vi samle disse forskellige Smaatræk, som kunne fremdrages af det foreliggende Materiale, til ét Billede, maa vi i højeste Grad beklage, at dette af Kristian IV saa vel begyndte Byggeforetagende ikke blot blev standset, men endog overgivet til barbarisk Ødelæggelse. Vi kunne tænke os Kirken som en saare anseelig Bygning, opført i Kongens sædvanlige Stil, sandsynligvis af røde Mursten, hvis Flader afbrydes af Baand eller „Lister“ af gullandske Sten hele Bygningen rundt. Indfatningen om de mange Vinduer er ogsaa af samme Materiale¹⁾. Den tolvkantede, med fremspringende Stræbepiller prydede Rotunda maaler ikke mindre end 100 Alen i Gennemsnit og dækkes af et Tag, der i Straaleform skyder ud over de 12 Gavle, som bryde Tagskæggets Linie. Ved den ene Side af Bygningen, støttet op ad Kirkens Mur, hæver sig et slankt firkantet „Campanile“, hvorfra Klokkernes Røst lyder. Inde i det mægtige Rum bærer en Skov af omtrent 48 Stenpiller i 3 koncentriske Kredse (foruden 24 Pilastre) det hvælvede Loft; skønt dette er hævet omtrent 25 Alen fra Gulvet, vil Rummet paa Grund af sin Størrelse dog forekomme os noget lavt; men i øvrigt minder hele Anlægget om et andet Bygningsværk af samme Konge, Trefoldighedskirken i Kristiansstad i Skaane, „hvor de bærende Fladers Størrelse i Forhold til de baarnes er reduceret til et Minimum“²⁾. Og tænke vi os det indre smykket med Alter, Krucifiks, Kongestol og alt Tilbehør og Solen kastende et stærkt Lys gennem de talrige høje Vinduer ind mellem de smækre Granit søjler, da vil det hele staa for vort Blik som noget meget karakteristisk og tiltalende. — Men fattige Vandaler jævnedes Bygningen med Jorden. Stilladsen blev fjærnet, da man (i 1658) havde Tømmeret behov. Ruinen solgtes, Jærnværket deri spredtes for alle Vinde; 4 Tønder Krudt maatte tages til Hjælp, før Klokketaarnet vilde vige Pladsen³⁾, og de trofaste københavnske Borgere fik et Kastel i Erstatning for den forsvundne Kirke.

¹⁾ Egenh. Breve IV, 364.

²⁾ Lübkes Kunsthistorie ved Lange, 2den Udgave, 513 f.

³⁾ Sjæll. Tegnelser XXXIV, 391. 1658 hed det endnu: Den runde Kirke uden Østerport. Pontoppidan, Origines Hafn. 289.

Paa de noget fantastiske Tegninger, man har af St. Anna rotunda, f. Eks. Dahlbergs i Pufendorfs Værk om Karl Gustaf, afbildes Kirken uden Taarn. I Resens Inscriptiones Hafnienses findes et Kobberstik fra Aar 1657, forestillende Rundetaarn, set fra Tagene af Regensens Nabobygninger¹⁾. Til venstre for Rundetaarn ses Sundet i Baggrunden, og foran dette, begrænsede af Fæstningsvolde, bemærkes lange parallelle Rækker af lave Huse, forbundne to og to med Mure, og med Gader imellem — utvivlsomt det ældste Billede af „Baadsmandsboderne uden Østerport“ eller „de nye Boder“ —, og foran disse Husrækker igen ses et firkantet Taarn, tilsyneladende af uregelmæssigt Bindingsværk, og med et pyramidalsk Tag. Efter Beliggenheden at dømme kan dette Taarn kun være St. Annas, omgivet af sin Stillads og kronet med sit „Skur“. Derimod er Kirken ikke til at opdage; have vi før haft Kirke uden Taarn, saa have vi her Taarn uden Kirke. Dog kunde en aaben Plads, beplantet med nogle Træer, til venstre for Taarnet, maaske tænkes at være en Kirkegaard; — 1654, 23. Januar indviedes (i Følge Holmens Kirkebog) Kirkegaarden ved den runde Kirke.

2.

Var fyrstinde Sofie af Rostock dansk prinsesse?

Af Hans Olrik.

Om fyrstinde Sofie af Rostock véd man kun meget lidt, og dog er den litteratur, der beskæftiger sig med hende, ikke så lille. Spørgsmålet om hendes oprindelse er i vort århundred særlig behandlet af P. W. Becker, Werlauff og Lisch²⁾. Sidst-

¹⁾ Vistnok den Professorresidens, som forhen havde været Kansler Hr. Kristian Fris's Gaard og senere blev Grev Kristian Rantzovs (Danske Magazin 5. R. III. 184 f.).

²⁾ P. W. Becker, De Sophia, Henrici III Burwini domini Rostochiensis uxore (disputats fra Borchs kollegium, Hafn. 1830). Hist. tidsskr. III. 17. Zeitschrift d. Vereins f. mecklenb. Geschichte IX. 122 f. X, 42—49.